

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д.
УШИНСЬКОГО»

ХАРЛАЙ ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК: 81'373.2: 81-11

**ОНОМАСІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІКРОСИСТЕМИ 'ШЛЮБ'
У ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ**
(на матеріалі англійської, польської, чеської та української мов)

10.02.15 – загальне мовознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі романо-германської філології Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Тищенко Олег Володимирович,
 Рівненський інститут слов'янознавства
 Київського славістичного університету,
 проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Карпенко Олена Юрїївна,
 Одеський національний університет
 імені І. І. Мечникова,
 завідувач кафедри граматики англійської мови

кандидат філологічних наук, доцент
Голі-Оглу Тамара Войцехівна,
 Приазовський державний
 технічний університет,
 доцент кафедри українознавства

Захист відбудеться “20” січня 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул.Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул.Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано “20” грудня 2010 р.

Учений секретар
 спеціалізованої вченої ради

Г. В. Савчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційне дослідження присвячене лінгвокультурній реконструкції мікросистеми 'шлюб' в англійській, польській, чеській та українській мовах, зумовлене загальною антропоцентричною, етнолінгвістичною й семантико-прагматичною орієнтацією шлюбних номінацій (далі – ШН) на виявлення національно-культурної специфіки вербалізації шлюбного обряду в зіставлюваних мовних та концептуальних просторах.

Категоризація шлюбу в аспекті його семантичного і структурного моделювання є необхідною умовою для з'ясування міжпольових та міжконцептних корелятив ШЛЮБУ з такими суміжними етнокультурними сферами, як ДАР, ОБМІН, ВЕСІЛЛЯ, КОХАННЯ тощо. Водночас концепт ШЛЮБ становить специфічну категорію етнічної та національно-культурної моделі світу і як елемент світогляду й соціальної організації містить у собі систему норм, оцінок і «стереотипів ритуально-етикетної поведінки» соціуму (Л. Виноградова).

Наголосимо, що обряди виступають одним із найскладніших компонентів інформаційної мови культури. Під *обрядом* розуміємо традиційну сукупність установлених звичаєм послідовних дій, пов'язаних із побутовими традиціями, які супроводжують важливі моменти життя людини і суспільства.

У дослідженні семантична модель шлюбу розглядається як *мікросистема* номінативних одиниць, пов'язаних гіперо-гіпонімічними, синонімічними й антонімічними відношеннями.

Шлюбне дійство, сімейна та родинна обрядовість розглядалися в етнографічному плані (Хв. Вовк, М. Сумцов, І. Франко, С. Arensberg, John R. Gillis, S. Kimball, L. Stone, E. Westermarck), представники Московської етнолінгвістичної школи досліджували структуру лексико-тематичних полів обрядів родинного циклу у порівняльно-історичному аспекті з урахуванням просторової і часової локалізації обрядових лексем (М. Толстой, С. Толстая, О. Гура, М. Валенцова). Польська етнолінгвістична орієнтація (J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Maj, U. Majer-Baranowska) наголошує на категоризації мовного образу світу у вигляді культурних стереотипів й профілювання етнокультурних смислів у словнику і фольклорному тексті.

На зміну тенденції до подання ареальної характеристики шлюбної номенклатури (М. Бігусяк, Н. Грозовська, Г. Добролюжа, І. Магрицька, П. Романюк) в останні роки приходять актуалізація зіставно-типологічного вивчення ШН. Зіставлено обрядові номінації слов'янських мов із формального та семантичного поглядів у структурно-семіотичному й концептуальному планах з урахуванням ономасіологічного й семасіологічного аспектів на рівні акціонального, предметного та функціонального кодів (О. Тищенко), лінгвокультурні характеристики фрейму «весілля» в англійській і російській лінгвокультурах (А. Бабічева), українські та німецькі весільні фраземи за циклічною структурою обряду (Л. Пулатова), обрядові номінативи з точки зору їх походження та

функціонування в українській, англійській і португальській мовах (О. Чайка).

Актуальність теми зумовлена відсутністю комплексних досліджень лексико-семантичних полів шлюбних номінацій з урахуванням їх системних зв'язків, які відображають ціннісні стереотипи поведінки представників різних етнокультур; необхідністю з'ясування «культурної семантики» ШН на позначення елементів, понять та реалій шлюбного обрядодійства. Важливість проведеного дослідження полягає у висвітленні засобів вербалізації шлюбу з урахуванням його гендерного, локативного та темпорального кодів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації відповідає темі досліджень «Етнокультурні моделі світу у германських та слов'янських мовах», які проводяться кафедрами факультету романо-германської та слов'янської філології Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (тему затверджено вченою радою Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету, протокол № 2 від 1 листопада 2004 року).

Метою дисертаційного дослідження є комплексний структурно-семантичний аналіз шлюбу в англійській, польській, чеській та українській мовах з огляду на ядерну і периферійну зони семантичного поля в ономасіологічному та ідеографічному планах.

Поставлена мета зумовлює вирішення таких **завдань**:

- висвітлити теоретичні засади дослідження семантичного поля шлюбного обряду в аспекті сучасної лінгвокультурології та етнолінгвістики;
- розробити методику зіставного аналізу ШН мікросистеми 'шлюб' в англійській, польській, чеській і українській мовах;
- встановити систему мотиваційних домінант гіперонімічних ШН у зіставляваних мовах;
- проаналізувати ШН релятивного типу у досліджуваних мовах;
- визначити мотиваційну основу ШН кваліфікативно-оцінного типу в зіставляваних мовах;
- провести зіставний аналіз векторів культурної мотивованості ШН у чотирьох лінгвокультурах.

Об'єктом дослідження є номінаційна і семантико-ідеографічна категоризація мікросистеми 'шлюб' в англійській, польській, чеській та українській мовах.

Предметом дослідження є лінгвокультурна маркованість шлюбних номінацій з огляду на їх смислову структуру, мотивацію, функціональне та семіотичне навантаження.

Матеріалом дослідження слугували дані фразеологічних, тлумачних, етимологічних словників англійської, польської, чеської та української мов; лінгвокультурологічні та країнознавчі джерела чотирьох мов. Загальна кількість аналізованих одиниць – 1458, а саме: в англійській мові – 278, у польській мові – 313, у чеській мові – 417, в українській мові – 450.

Методи дослідження зумовлені метою, завданнями і матеріалом, який аналізується. У праці використовуються такі методи і прийоми аналізу: *ономасіологічний аналіз* проведено для

встановлення відношення ШН до мовної і концептуальної картин світу; метод *ідеографічного моделювання* уможливив систематизацію фактичного матеріалу у мікросистеми; метод *структурно-семантичного моделювання* застосовувався для зіставлення окремих мікросистем у межах семантичного поля шлюбу; *зіставний метод* дозволив виявити подібності та розбіжності структури й семантики розглянутих лексичних і фразеологічних одиниць; *метод компонентного аналізу* використано для виділення та опису семної структури ШН; *метод культурно-семантичної реконструкції* вжито для відтворення первісної («наївної») образної картини світу, пов'язаної з реконструкцією культурних етимонів обрядових знаків; *аналіз словникових дефініцій*, а також *етнокультурний і лінгвокраїнознавчий коментар* здійснено для уточнення символічного, функціонального, прагматичного навантаження обрядових знаків.

Наукова новизна визначається тим, що в дослідженні вперше здійснено комплексну лінгвокультурну характеристику семантичної моделі шлюбу в англійській, польській, чеській та українській мовах; з'ясовано її семантичне наповнення за ідеографічною ознакою з урахуванням соціального, обрядово-звичаєвого та гендерного чинників; виокремлено культурно-цивілізаційний та знаково-культурний типи мотивації шлюбу та встановлено напрями концептуалізації складників шлюбу (обрядодії, предмети, атрибути, їх функціональне та символічне навантаження), описано шляхи вербалізації нешлюбних міжособистісних та юридично-правових взаємин між позначуваними об'єктами.

Поглиблено концепції теорії номінації і структурної семасіології, робота є внеском в етнолінгвістику, зіставну лінгвокультурологію й почасти когнітивну лінгвістику, теорію ідеографії.

Практичне значення дослідження. Основні положення і результати праці можуть бути використані у теоретичних курсах «Загальне мовознавство», «Порівняльна типологія української та англійської мов», «Лінгвокраїнознавство», у практиці викладання англійської, польської, чеської та української мов, у спецкурсах із лінгвокультурології та етнолінгвістики, зокрема й ономасіології. Матеріали дослідження можуть прислужитися в лексикографічній практиці укладання семантико-ідеографічних словників та словників ономасіологічних мотивів культурно і семіотично маркованих мовних знаків.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження було представлено у доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях: «Поляки і Україна» (Житомир, 2005), «Етнокультурні цінності і сучасна філологія» (Рівне, 2006), «Мови і світ дослідження та викладання» (Кіровоград, 2008), «Межкультурные коммуникации: ноосферная парадигма в языке» (Алушта, Крим, 2008), «Tradycyjna kultura narodowa we wschodniosłowiańskim i polskim językowym obrazie świata» (Люблін, 2010), «Сучасні дослідження з іноземної філології» (Ужгород, 2010), на науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація: мова, культура, особистість» (Острог, 2007), а також на науково-звітних конференціях Рівненського інституту

слов'язознавства Київського славістичного університету (Рівне, 2004 – 2008).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження викладено в десяти публікаціях: у п'яти статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, та тезах доповідей п'ятих наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, переліку веб-сайтів. Повний обсяг дисертації – 304 сторінки, основний зміст викладено на 193 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дисертації, охарактеризовано фактичний матеріал і методи його аналізу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, вказано форми їх апробації та структуру роботи.

У **розділі 1. «Етнокультурна маркованість шлюбних позначень: лінгвокультурологічні та ономазіологічні засади аналізу»** поняття «ШЛЮБ» і шлюбних взаємин розглядається з позицій антропоцентризму в межах етнічної, концептуальної, релігійної та обрядової картин світу. Опис мікросистеми шлюбних номінантів здійснюється за допомогою етнолінгвістичних критеріїв, понять і категорій, які у своїй сукупності спрямовані на реконструкцію пов'язаних із феноменом шлюбу «глибинної структури знань і системи досвіду», зокрема його онтологічних, ментально-символічних й аксіологічних складників. Дослідники-етнолінгвісти зауважують, що вербалізовані форми культури, елементи обрядів, магичні й символічні акти, предмети й реалії відбивають найдавніші соціальні стереотипи, норми й оцінки, пов'язані із мовними і етнографічними знаками (О. Тищенко). Теза про вибірковість номінативних процесів при позначенні культурних явищ (С. Толстая, О. Березович, Е. Рут, О. Селіванова) є суттєвою для витлумачення механізмів етнокультурної мотивації реалій і предметів обрядової і фольклорної дійсності. Зміст етнокультурної інформації визначається не стільки об'єктивним «фотографуванням» дійсності, скільки суб'єктивно-наївним світосприйняттям носія традиції, що має етнічне, соціальне, культурне підґрунтя, охоплюючи при цьому основні координати моделі світу – часові, просторові, аксіологічні тощо (О. Березович).

Наголосимо, що семантичне поле шлюбного обряду становить складне таксономічне утворення, в якому чітко розмежовується ядерна і периферійна зони, складниками цього поля виступають мікромотиваційні системи, або групи ШН, в центрі яких перебувають різномовні позначення власне шлюбу та його елементів та їх реконструкція (культурні етимони), а також ключова лексема, семантична структура якої реалізується через парадигматичні (синонімічні й антонімічні

позначення шлюбу) й синтагматичні зв'язки із такими субфреймами, як ПОДІЯ, ПОСТПОДІЯ, МІСЦЕ ДІЇ, РОЛЬОВІ УЧАСНИКИ, АТРИБУТИ тощо (*шлюб – який*), за А. Бабичевою.

Внутрішня форма ШН інтерпретується як основа мотивованості (Т. Кияк), як засіб процесу мотивації, що є своєрідним «містком» між формою ШН та її здатністю відображати культурний зміст, як гносеологічна сутність, закономірний процес у пізнанні тієї чи іншої реальності (О. Снітко) у певному лінгвокультурному просторі. Розуміння культурного змісту спирається на тезу про те, що культурний зміст є складником не лише слова-значення, але і слова-знака, форми номінанта (Р. Ладо, Ч. Фріз, М. Комлев), та тезу про раціональність виокремлення рівнів культурної значущості форми – культурно-цивілізаційного та знаково-культурного (А. Архангельська). Під **культурно-цивілізаційним** рівнем розуміється буття людини як біологічної і психоментальної сутності у певному типі соціальних координат, під **знаково-культурним** – буття Людини у Всесвіті та взаємодію Людини зі Всесвітом. За такого підходу лінгвокультурна мотивація визначається як психоментальна операція встановлення культурних впливів на вербалізацію позамовного змісту «шлюб» та «шлюбівання». Така інформація закодована у формі шлюбних номінантів і встановлюється шляхом історико-етимологічного аналізу ШН, систематизованих за семантико-ідеографічним принципом з урахуванням гендерного складника.

Історико-етимологічна інформація є важливою не лише у семантичному описі для виявлення «зародків слова», «зерна першозначення» (В. Колесов), але й описі лінгвокультурологічному, адже дозволяє реконструювати ті уявлення, які у наївній свідомості національно-лінгво-культурних спільнот виявилися найближчими до сприйняття та осмислення шлюбу як стійкого союзу між чоловіком і жінкою, систему асоціацій, а через неї – систему культурних мотивів, що безпосередньо впливають на форму ШН у кожній з мов. Аналіз словникових дефініцій спирався на дані тлумачних словників мов, що вивчаються. Наявні розбіжності у тлумаченнях одних і тих самих ШН у різних джерелах зумовили врахування дефініцій також і двомовних та синонімічних словників.

Групи ШН систематизовано за джерелами лінгвокультурної інформації та векторами лінгвокультурної мотивації **релятивні** і **кваліфікативні** номінації на позначення шлюбу та його елементів (рис. 1).

Рис. 1. Мотиваційна основа внутрішньої форми шлюбних номінантів

Лінгвокультурна мотивація внутрішньої форми ШН (далі – ВФ ШН) є чітко антропозорієнтованою і виявляє таку таксономію: культурно-цивілізаційна та знаково-культурна. У межах *культурно-цивілізаційної мотивації* спостережено такі сфери вербалізації позамовного змісту «шлюб», «шлюбівання»: **Людина як біологічний феномен** (провідні атрибути – фізичні й фізіологічні); **Людина як психоментальний феномен** з орієнтацією на сферу *почуттів*; **Людина як соціальний феномен** – з орієнтацією на *сімейний стан, соціальний статус*. У межах *знаково-культурної мотивації* особливе місце належить вектору **Людина і Всесвіт** (*реалії, життєвий простір, просторово-локативні, часові орієнтири, народження*) та **взаємодії Людини і Всесвіту** (*аксіологічно марковані уявлення, семіотичні біноми, вірування, обряди, культурні символи*). **Маскулінна домінанта** як об’єктивний результат маскуліноцентричності мов постпатріархальних суспільств та маскулінних культур є визначальною у двох різних сферах культурної мотивації **Людина як соціальний феномен** та **взаємодія Людини і Всесвіту**.

З **методологічного погляду** засади зіставлення ШН передбачали **два етапи**: на *першому* – виявлення мотиваційної основи внутрішньої форми ШН на семантико-ідеографічних засадах, тобто їх аналіз з погляду джерел мотивації – тих сфер буття і знань людини, що стали базовими у формуванні культурної значущості ВФ; на *другому* зіставлення спрямоване на з’ясування системи мотиваційних домінант, факти симетричної й асиметричної їх реалізації засобами порівнюваних мов та прояви мотиваційних лакун у чотирьох мовах; при цьому звернуто увагу на місце і роль асиметрії гендерних ролей у лінгвокультурній мотивації ШН.

У **розділі 2. «Лінгвокультурна мотивація мікросистеми номінантів ‘шлюб – не-шлюб’»** зіставлено план змісту і план вираження ШН, визначено систему семантичних атрибутів поняття ‘шлюб’, вектори лінгвокультурної мотивації ШН цієї сфери мовних одиниць, систематизовано

мотиваційні домінанти окремих номінаційних підсистем, вивчено факти мотиваційного впливу гендерної асиметрії з огляду на домінування маскулінного в аналізованих лінгвокультурах.

Шляхом дефініційного аналізу плану змісту ключових номінантів **шлюбу** – англ. *marriage*, пол. *małżeństwo*, *ślub*, чес. *manželství*, *sňatek*, укр. *шлюб*, *одруження* – виокремлено систему семантичних компонентів поняття 'шлюб': внутрішні – *юридично-правові* та *міжособистісні* константи шлюбу – за менш значної ролі *зовнішніх атрибутів шлюбу*. Виразну ізоморфність у мовах засвідчують семантичні ознаки *законний, союз, шлюбний зв'язок, шлюб як церемонія*. У словникових тлумаченнях спостерігаємо й інші ознаки, суттєві у концептуальній картині світу лінгвокультурних спільнот: в англійській – це *шлюб як суспільний інститут, взаємини між подружжям, близькі стосунки*; у польській – *мета створення шлюбу, спосіб його укладання та шлюбна обітниця*; у чеській – виразно домінує архісема *юридичний акт*; в українській – ознаки *родинні зв'язки та взаємна згода на створення шлюбного союзу*. Аналіз показав, що семантичне наповнення гіперпоняття 'шлюб' стало імпульсом для всіх подальших семантичних мотивацій плану ШН у лінгвокультурному сенсі.

Мотиваційний аналіз ВФ інших складників лексичної парадигми ядерних гіперонімічних номінантів **шлюбу** англ. *marriage, matrimony, conjugality, espousal, wedding, nuptials, union, alliance*, пол. *małżeństwo, ślub, wesele, ożenek, żeniaczka*, чес. *manželství, sňatek, svatba, oddavky, ženění, ženitba, ženidlo*, укр. *шлюб, одруження, подружжя, весілля, вінчання, заміжжя (замужжя), женіння*, здійснений шляхом етимологічного аналізу, виявив перевагу *культурно-цивілізаційних* домінант, зокрема таких їх семантичних компонентів: **•освоєння** (перетворення 'чужого' на 'своє'): англ. *marry* з іє. **mer-* 'грабувати, красти' (з огляду на давній звичай викрадання нареченої); чес. *sňatek* з спільносл. **jmoti* (старочес. *jieti* = имѣти) з і-є. **em-* 'брати, купувати'; укр. *женіння* від **žena*, утворений за допомогою суф. *-и-ти* із значенням 'робити так, щоб хтось (чоловік) мав дружину (жінку)'; **•пара як ціле** (поєднуватися, ставати 'своїми'): англ. *conjugality* від *conjugare* 'об'єднуватися разом'; чес. *svatba* від *svůj* 'свій' (**sv-at*); укр. *одруження* із праслов. **drugъ*, з лит. *draũgas* 'друг, помічник', *подружжя* з *другъ* – ст.-слов. слово, що корелює із лит. *draũg, draugė* 'разом, спільно'; **•слово як дія** (домовлятися): англ. *wedding* із *weddian* 'зв'язувати обіцянкою', пол. *małżeństwo* – 'żona pojęta uroczuście na mał' – певну (шлюбну) умову; **•емоція** (*зовнішня та внутрішня*) як дія (відчувати збудження, внутрішній потяг): пол. *ślub* з іє. **leubh-* 'бути збудженим'; *wesele* походить із ст. *wiesiele* 'обряд одруження, що супроводжується веселощами'; **•ставати чоловіком, ставати жінкою** (*матір'ю*): чес. *ženění* з *žena* (іє. *guena*), *ženiti se* (s kým) 'ставати чоловіком у подружжі'; англ. *matrimony* з *matrem* (номінатив *mater* 'мати') + *tonium* – суфікс на позначення дії, стану.

Ізоморфними в усіх мовах виявилися ознаки **•грабувати, красти, купувати, брати** (*за жінку*) (англ., пол., чес., укр.); **•подружня пара, чоловік і жінка як єдність, об'єднуватися у парі** (англ.,

пол., чес., укр.); у трьох із досліджуваних мов такою ознакою виявилася •*шлюбна присяга, клятвена обітниця, заручини* (англ., пол., укр.); у двох мовах – •*плести, зв'язувати* (англ., укр.), •*шлюбна умова* (англ., пол.), •*радість, веселоці* (пол., укр.); •*наречена, іти заміж, брати за чоловіка* (англ., укр.); •*видавати (віддавати) заміж* (англ., чес.). Мотиваційні ознаки *ставати матір'ю, кохатися, залицятися, сватати* (англ.); *збудженість, внутрішній потяг, прихильність* (пол.); *свій, родич, член родини; ставати чоловіком у подружжі* (чес.); *друг, спільник, помічник; міцний, тривкий; надія і опора; одягати вінець* (укр.) є лакунарними. У цій системі ШН виразно переважає орієнтація на традиційну народну культуру як джерело мотивації. Соціум, фізіологія та психоемоційна сфера актантів шлюбу задіяні значно менш активно.

З погляду гендерної асиметрії у цій групі ШН активна роль чоловіка є незаперечною (чоловік *краде, бере, умикає, викупає*, чинить так, щоб *мати дружину*, яку вводить у свою сім'ю, жінка – пасивно – *іде у заміжжя*). Для чоловіка одружуватися означає отримувати соціальний статус, для жінки – ставати матір'ю (біологічне). Номінанти шлюбної пари під час весілля – пол. *parzeczeni*, чес. *ženiši*, укр. *молоді* – є прикладами «шлюбної двоїни» і мають демаскуліне походження (пор. чес. *ženiši* (не *ženich* + *ženich*, а *ženich* + *nevěsta*)). На відміну від англ. *bridal pair*, де чітко простежується домінування фемінінного компонента, а саме *bride* + *bridegroom*.

Спільними джерелами лінгвокультурної інформації у групі ШН **види шлюбу** виступають соціум та релігія; народна культура засвідчена лише епізодично. В англійській мові спостережено й історико-культурні чинники мотивації (зокрема топоніми).

У мікросистемі ШН **брати шлюб** виявлено приблизний паритет *культурно-цивілізаційних* та *знаково-культурних* стимулів мотивації ВФ. Тут актуалізовано основні мотиви шлюбу та акумульовано культурну інформацію про обрядодії та актантів шлюбної церемонії: англ. *to step off the carpet* 'зійти з килима', пол. *pojąć dziewicę za żonę* 'узяти дівчину за дружину', чес. *dovést si ženu k oltáři* 'довести жінку до вівтаря', укр. *розчесати коси*). Слов'янські мови, зокрема українська, активніше спираються на знаково-культурну інформацію: фрагменти шлюбної церемонії – *вінок, рушник, подання руки, обітниця, весілля, посад, покривання голови*, символічні дії – *умикання нареченої, зв'язування рук, розплітання коси*.

Остання мікросистема ШН аналізованої сфери **не-шлюб** є виразно аксіологічно маркованою (*не такий, як належить*), з перевагою *знаково-культурних складників мотивації*. Лише у мікросистемі **неузаконений шлюб** простежуються *культурно-цивілізаційні* мотиви (англ. *marriage de facto*, чес. *manželství na zkoušku*). Номінанти ж **гріховного шлюбу** та **життя на віру** актуалізують через *знаково-культурну сферу* ознаки •*неузаконене спільне проживання* (англ. *common-law marriage* 'шлюб за неписаним законом'); •*життя у гріху* (чес. *kuběnařství* 'блуд'); •*інший, ніж шлюбний, зв'язок* (пол. *małżeństwo koleżeńskie* 'товариський шлюб'); •*неналежне місце укладення не-шлюбу* (чес. *žít na hromádce* (*hromadě, haldě*), укр. *шлюб у заячому холодку*); •*неналежний спосіб укладення*

шлюбу (англ. *to eat supper before you say grace* 'з'їсти вечерю, перш ніж проказати молитву', пол. *ślub z lewej ręki* 'шлюб з лівої руки'); •*неналежну* (позалюдську) *сферу такого шлюбу* (укр. *собаче весілля*); •*відсутність документальної фіксації шлюбу* (пол. *żyć na kartę rowerową* 'жити на права водіння велосипедом'); •*ненадійність такого шлюбу* (пол. *siedzieć na knelbu (na klocki, na pieńku)* 'сидіти на кілку (на поліні, на пеньку)').

У цій сфері ШН джерелами мотивації є традиційна народна культура та культурна символіка; соціум виразно домінує в англійській мові. Номінанти цієї сфери в англійській кількісно поступаються слов'янським мовам. Кількість номінантів у групі *брати шлюб з боку подружжя як цілого; з боку чоловіка; з боку жінки* є в усіх мовах кількісно нерівнозначною (англ. – 43 од., пол. – 63 од., чес. – 65 од., укр. – 63 од.) – це, ймовірно, пов'язане із різними потенціями гендерної диференціації номінантів у різних мовах. Натомість у слов'янських мовах у них чітко простежується асиметрія *чоловіче – активне (брати)*, *жіноче – пасивне (іти)*.

У розділі 3. «Лінгвокультурна мотивація мікросистеми номінантів 'шлюбівання'» зіставлено план змісту і план вираження ШН, визначено закономірності лінгвокультурної мотивації ВФ ШН, систематизовано мотиваційні домінанти окремих номінаційних підсистем, вивчено факти мотиваційного впливу гендерної асиметрії з огляду на домінування маскулінного в аналізованих лінгвокультурних просторах.

Шлюбівання (дошлюбні стосунки) належить до динамічних обрядів родинного циклу і є усвідомленою культурною формою, спрямованою на перехід людини з неодруженого стану в одружений унаслідок досягнення нею статевої зрілості. Це один із найстійкіших і найскладніших компонентів традиційно-побутової культури, яскравий показник етнічної і мовної ідентичності. У цій системі одиниць виявлено виразне підвищення знаково-культурного складника мотивації ВФ ШН, зорієнтованого на Людину і Всесвіт та взаємодію Людини і Всесвіту, на тлі її маскулінної домінанти.

Мікросистема ШН **досягти шлюбного віку** формує дві групи одиниць. Вивчення лінгвокультурної мотивації ВФ ШН мікросистеми **парубкувати – бути на виданні** з огляду на актуалізовану сему статі виявило, що лише у цій групі одиниць домінує *культурно-цивілізаційний* складник мотивації. З-поміж *маскулінних номінантів* спостережено ознаки фізичного і фізіологічного характеру *вік, статева зрілість, чоловічість*; епізодично – соціальні параметри статевої зрілості (пол. *młodzieniec* 'молодий неодружений чоловік', укр. *жених* 'про неодруженого чоловіка, що збирається одружуватися', *парубок* 'нежонатий чоловік'). В англійській мові соціальна функція чоловіка є виразнішою: *fellow* 'компаньйон, партнер'. У групі *фемінінних номінантів* суттєвою виявилася мотиваційна роль соціального складника: досягнення статевої зрілості як готовності жінки бути виданою заміж (англ. *bride* 'на виданні', пол. *panna do wzięcia* 'дівчина, готова до того, аби її взяли (заміж)') у проекції на її зовнішність (жіночість), що мотиваційно

сягає у сферу знаково-культурних мотивацій: пол. *czas pod czepek* 'пора під очіпок', чес. *děvče v kvetoucím věku* 'дівчина у цвіту', укр. *спіла ягода*.

У різних мовах актуалізовано частково симетричні та асиметричні ознаки: в англійській виразно переважає соціальний складник, у чеській та українській – характеристика зовнішності з виразним знаково-культурним забарвленням. Загалом же у системах *маскулінних* номінантів домінують внутрішні (фізичні та фізіологічні) мотивуючі ознаки, у *фемінінних* – соціальні (готовність до шлюбу) та зовнішні ознаки (зовнішність, жіночність тощо).

Складники ВФ другої групи ШН – на позначення **холостяцтва і стародівства** – акумулюють семантику відхилення від аксіологічної норми (досягнення шлюбного віку + нереалізованість шлюбних стосунків). Незначна їх частина мотиваційно зорієнтована на соціум як *культурно-цивілізаційну* константу: англ. *benedick* 'холостяк', пол. *nieżonaty* 'нежонатий', чес. *žít v pannenském stavu* 'жити незаміжньою', укр. *неодружена жінка*. Переважно ж аксіологічна анти-норма мотивується •*несумісністю віку і старості*: англ. *old bachelor* 'старий холостяк', *old maid* 'стара діва', пол. *stary kawaler* 'старий кавалер', *stara panna* 'стара панна (діва)', чес. *starý mladý* 'старий молодий', *stará panna* 'стара діва', укр. *старий парубок, стара діва*). У системі мотиваційних домінант *маскулінних номінантів* актуалізовано стан неодруженості, зокрема з відповідними соціокультурними •*атрибутами холостяцтва* – несамостійністю (*bachelor* 'студент, непрофесійний працівник на фермі') та знаково-культурними візуальними об'єктами (англ. *to wear bachelor's buttons* 'носити холостяцькі гудзики', укр. *колодку волочити*). У групі *фемінінних номінантів* простежується інтермовний мотив •*несумісності шлюбного віку й старості, неодруженості* (у слов'янських мовах), •*свідомої відмови від шлюбності* (англ., пол., укр. мови – *to braid saint Katherine's tresses* 'заплітати коси святої Катерини'; *trwać (żyć) panieństwo* 'наполягати на дівоцтві'; *Христова невеста*); •*обрядодії, спрямовані як на досягнення шлюбності* (англ., пол. мови – *to dance barefoot* 'танцювати босоніж'; *siać rutę (rutkę)* 'сіяти руту'); мотиви •*страждань від нешлюбності* (пол. – *usychać w panieństwo* 'всихати у дівках'). В українській мові мотиваційно домінує •*зовнішність* – як загальний вигляд невиданної, так і окремі його фрагменти, що асоціюються зі старістю як головною перешкодою у шлюбванні: укр. *стара вішалка, переспіла груша, сивуля*).

З-поміж джерел лінгвокультурної мотивації у *маскулінних* номінантах переважає соціальний аспект, натомість у *фемінінних* – традиційна народна культура, релігія та культурна символіка.

Мікросистема ШН **шукати пару для одруження**, з центральною групою **серед осіб, не зв'язаних шлюбними стосунками**, семантично зорієнтована на внутрішню, емоційну сферу потенційного актанта шлюбу. У системі *чоловічого* вона пов'язана з активними діями суб'єкта на зближення, у системі *жіночого* – з пасивними. Інтеркультурними мотиваційними векторами ВФ є •*інтегрована дія на зближення* (залицятися, фліртувати – англ. *coquetry* 'кокетувати', *advances*

'загравання'); •*невербальна поведінка* – •*мімічна символіка* (англ. *cast (make) sheep's eyes at somebody* 'робити комусь овечі очі', пол. *robić słodkie oczy do kogo* 'робити комусь солодкі очі'); •*рух на зближення* (*chytat se koho* 'хапатися за когось', укр. *лататися до кого*); •*поведінкове вираження емоцій* (пол. *wzdychać do kobiety* 'зітхати за дівчиною', чес. *plašit děvče* 'хвилювати дівчину'); •*символічні дії на зближення* (укр. *топтати стежку, смалити халяви (халявки)*); •*вербальна поведінка*, засвідчена лише слов'янськими мовами: пол. *odprawiać konkury* 'розсипати компліменти', чес. *namlouvat si koho* 'умовляти когось', укр. *розсипатися у компліментах*. В англійській мові невербальна поведінка актуалізована як лінгвокультурний мотив меншою мірою, ніж у слов'янських мовах, а вербальна поведінка практично не представлена. У слов'янських мовах мотиваційно активним є рух на зближення, поведінкове вираження емоцій і символічні дії на зближення. У цій системі одиниць провідною є знаково-культурна мотивація, взаємодія традиційної народної культури та символіки (остання виразно домінує у слов'янських мовах).

У мікросистемі ШН **шукати пару для одруження серед осіб, зв'язаних шлюбними стосунками**, в усіх мовах лінгвокультурна мотивація ВФ спирається на семантичну домінанту '*чуже*': •*красти* (англ. *to steal a wife (husband)* 'украсти жінку (чоловіка)', чес. *brát (vzít) někomu dívku (chlapce)* 'вкрасти у когось дівчину (хлопця)'); •*забрати* (пол. *zabrać kogoś komuś* 'забрати когось у когось', чес. *přebírat někomu dívku (chlapce)* 'забирати у когось дівчину (хлопця)'); •*переманювати (відбивати)* (чес. *odloudit někomu dívku (chlapce)* 'переманювати чужого хлопця (дівчину)', укр. *відбивати когось у когось*); •*звábлювати, спокушати* (пол. *zbalamucić kogoś zalotami* 'спокусити когось своїми залицяннями', укр. *спокушати кого*); •*зазіхати на чуже* (англ. *to wear (ride) in another man's old boots (shoes)* 'вдягнути старе взуття іншого чоловіка', чес. *lézt někomu do zelí (do konopí, do hrachu)* 'лізти комусь у капусту (коноплі, горох)'). Найбільш затребувана – ознака *переманювати (відбивати)*; як гіперознака, актуалізована всіма слов'янськими мовами, не представлена у англійській. Емоційно-сексуальний складник 'переманювати', 'звábлювати', 'спокушати', так само як і мотив 'забирати', не представлений в англійській мові, лише в англійській та чеській мовах представлений мотив 'зазіхати на чуже'. Джерелами лінгвокультурної мотивації ВФ тут стали традиційна народна культура та обрядова символіка.

Наступна мікросистема ШН – **встановлювати близькі стосунки духовного/сексуального характеру**. Ментальний складник культурної мотивації ВФ домінує у сфері групи ШН **встановлювати близькі стосунки духовного характеру; бути закоханим, кохатися**. Інтеркультурна домінанта – дія •*кохатися* (англ. *to be in love* 'бути в любові', пол. *zakochiwać się* 'закохуватися', укр. *кохатися*); •*прояви кохання* (у чуттєвій сфері з виразною перевагою невербального складника засвідчені у слов'янських мовах: пол. *wzdychać do kogo* 'зітхати по комусь', чес. *být do někoho blázen* 'шаленіти, втрачати розум від когось', укр. *кохати до нестями*

кого). Мотиватори-атрибути кохання також кількісно переважають у слов'янських мовах – укр. *серце в'яне, серце заговорило* (в англ. лише *love-bird* 'птаха кохання'). Підсистемою тут є група ШН **цнота, цнотливий**, де мотиваційно превалюють атрибути •*чесноти цнотливості*, передусім непорочність, непошкодженість (англ. *chastity* 'доброчесність, непорочність', пол. *cnotliwość* 'цнотливість, непорочність'); •*збереження цнотливості*, зокрема символи цнотливості (англ. *cherry* 'вишня', пол. *wianek* 'вінок', укр. *віночка доносити*; мотиватор *оберіг цнотливості* – лише в англійській мові (*tail-fence* 'коса-огорожа'). Домінування фемінінного у цій групі одиниць стимулювало різну кількість ШН на позначення чоловіка і жінки в усіх мовах, відповідно, в англійській мові – 1/17 од., польській мові – 3/16 од., чеській мові – 9/34 од., українській мові – 4/22 од.

Остання підсистема цієї групи ШН – **розійтися** – зорієнтована на розрив міжособистісних стосунків. Мотив •*розділення цілого* актуалізується лише у англ. *to part from* 'розділитися', у слов'янських мовах спостережено багату палітру лінгвокультурних мотивів – •*зрадити* (пол. *zdradzać kogoś* 'зрадити'); •*викинути* (з голови, серця, душі, життя (чес. *pustit (vyhostit) někoho ze srdce (z hlavy)* 'викинути когось з серця (з голови)'); •*відштовхнути* (чес. *dát někomu kopačku* 'дати комусь копячка', *pustit někoho k vodě* 'пустити когось до води'); •*виникнення перепони* (укр. *шлях (дорога) до кого терном (ожиною, кропивою) заріс (заросла)*), вербалізованих у мовах через символи доріг, що розійшлися, води, шлюбних предметів (кошик, вінок), нечистих локусів тощо.

Фізіологічний складник мотивації домінує у мікросистемі ШН **встановлювати близькі стосунки сексуального характеру**: англ. *intimacy* 'близькі стосунки'; чес. *mít pohlavní styk* 'мати статеві стосунки'. Укр. *злягатися* виявляє лакунарний асоціативний зв'язок із положенням тіла (букв. 'лягати разом'). Дотичні до сфери **не-цнота** ШН мотиваційно концентруються навколо ознак •*пошкодженій, не-цілій* (англ. *cracked Judy* 'тріснута Джуді', укр. *горщечок надщерблений*); •*втратити щось важливе* (з мотиваторами-символами англ. *to lose one's cherry* 'втратити чийось вишню'; пол. *stracić (utracić) wianek* 'втратити (загубити) вінок'); •*набути атрибутів не-цноти* (пол. *ubrać się w grochowy wieniec* 'вбратися у вінок з горохової соломи'). Найбільш культурно маркованими є такі одиниці в укр. мові – *втратити калину, розчесати косу до вінця, закрутити кичкою голову*. З чоловічим корелює семантика *пошкодити, відняти*, з жіночим – *втратити, віддати*. У ВФ англійських ШН виразно домінує мотив пошкодження, у слов'янських мовах – втрати атрибуту цноти та положення тіла. Джерелами лінгвокультурної мотивації тут виступають стереотипні культурні уявлення, прецедентні імена, культурні символи.

З не-цнотою у мовних картинах світу носіїв мов безпосередньо корелює мікросистема ШН **нешлюбна вагітність** з огляду на мотиваційні вектори ВФ: •*пошкодження* (частини тіла – англ. *broken-kneed* 'з переламаними колінами', одягу – чес. *roztrhla si fertoušek* 'порвала собі фартушка'); •*втрата* (чесності, символу цноти – вінка, стрічки – чес. *ztratila věnec (pentle)* 'загубила вінок

(стрічку)'); •*обману* (чес. *podvedená dívka* 'обманута дівчина'); •*набуття візуальних ознак не-цноти* (особливо в українській мові – *покритка, стриґа*), зокрема й вагітності (чес. *dostala živou nemoc* 'отримала живу хворобу'). Виразним в українській мові виявився спосіб завагітніти – від вітру (*вагітна від Ваньки Ветрова*) та принести дитину в дім батьків (*у пазусі (приполі) принести*). Мікросистема ШН **не-шлюбна дитина** як результат не-цноти виявляє у мовах, що зіставляються, цілком симетричні аксіологічно оцінні вектори мотивації ВФ знаково-культурного характеру: •*народжений поза шлюбом* (англ. *born out of wedlock* 'народжений поза шлюбом'); •*народжений не там, де слід* (з культурними домінантами *неправильний* (пол. *dziecko z nieprawego łoża* 'дитина з неправильної (нешлюбної) постелі'); *у нечистому локусі* (чес. *korřivník* 'народжений у кропиві'), зокрема й з *лівого боку* (чес. *levoboček* 'дитина з лівого боку'); •*не тим, ким слід* (одним з батьків (англ. *bachelor's baby* 'дитина холостяка'); •*жінкою соціально несхвальної поведінки* (укр. *покритюк, курвач, курвисин*); •*зачатий, народжений не так, як слід* (англ. *by-blow* 'надутий', без весільних атрибутів – укр. *безкоровайний*); •*дитина як результат* (гріха, кохання, випадку, помилки – пол. *bękart* 'помилка'). У чеській мові виявлено майновий та правовий складник мотивації: *parchant (panchart)* 'дитина вільної жінки (не кріпачки) та невіЛЬНОГО батька', в англ. та чес. мовах – зооморфний складник мотивації *wood's colt* 'дикий жеребець', *kukaččí dítě* 'зозулина дитина'. У цій сфері ШН стереотипні уявлення культурної спільноти про нешлюбну дитину, народжену *не-так, не-там, не-тим* тощо, вербально віддзеркалюють трансформовані уявлення знаково-культурного характеру (правий – лівий, правильний – неправильний, свій – чужий, батько – мати тощо).

Мікросистема ШН **пропозиція шлюбу** ілюструє цікаву взаємодію вербального і невербального складників лінгвокультурної мотивації знаково-культурного характеру. У групі ШН **робити пропозицію** домінує вербальна поведінка суб'єкта шлюбу щодо інтеркультурного символічного атрибуту шлюбу *рука (серце)*: англ. *to ask for a lady's hand* 'просити руки дівчини', пол. *prosić o rękę* 'просити руки', невербальна акціональна поведінка епізодично представлена також у чеській мові – *vyslat námluvčích* 'заслати сватів', однак більш характерна вона в українській: *слати старостів з рушниками, посылати хліб, ловити лисицю (куницю), перебити руку*. Слово як символ шлюбу домінує також ВФ мікросистеми ШН **давати (отримувати) згоду на шлюб** у всіх мовах: пол. *buć z kimś po słowie* 'дати комусь слово', чес. *dát slovo* 'дати слово' – окрім української, де виявлено лише невербальний (символьний) мотиватор згоди: *подавати рушники (хустки), перерізати (ламати) хліб, подати руку*. З погляду джерел лінгвокультурної мотивації тут представлено взаємодію Людини і Всесвіту, сферу культурної символіки як предметного, так і акціонального характеру.

У мікросистемі ШН **відмова у сватанні** жіночий вектор номінації позначений активною дією й переважає кількісно, а чоловічий – дією пасивною і кількісно поступається (англ. – 5/2 од., пол. –

11/5 од., чес. – 11/6 од., укр. – 15/12 од.). Тут знаково-культурний вектор мотивації ВФ охоплює символічні предмети та дії, пов'язані у свідомості носіїв мов із відмовою у сватанні. Жінка демонструє (дає) чоловікові символ відмови, чоловік – пасивно – приймає. Тут маємо поєднання вербального, предметного та акціонального планів сватання. Вербальним знаками відмови надається несуттєва увага (епізодично – лише у слов'янських мовах: пол. *odmówić kogo* 'відмовити комусь', чес. *odmitnout ženicha* 'відмовити у сватанні'), на перший план виходять невербальні, жестові, знаки надання (отримання) відмови: •*відитовхнути, виитовхати, ударити* (англ. *to give the push* 'дати комусь штовхана', чес. *rohodit někoho* 'відкинути когось', укр. *дати коліном*); •*предметні знаки відмови* (пошкоджений предмет *to give somebody the basket* 'дати комусь кошика', *to give the sack* 'дати комусь мішок', пол. *dać kosza* 'дати кошика', зокрема й вдарити цим предметом – чес. *uhodit pytle, dát košem*); порожній предмет (укр. *піднести макітру*), несмачна страва (пол. *dostać czarnej polewki* 'отримати чорної юшки', укр. *гарбузами нагодувати, солі наїстися*); предмет, помітний іншим (англ. *to give the mitten* 'дати жіночу рукавичку', пол. *dostać grochowy wieniec* 'отримати гороховий вінок', укр. *чайником заторохтіти, прив'язати віника, причепити деркача, прив'язати мітлу*). Предметами-символами відмови є в англійській мові *кошик, жіночу рукавичку, мішок, ворота*; у польській – *кошик, гороховий вінок, кавун*; у чеській – *мішок, кошик, вінок, квітка*; в українській – (*печений*) *гарбуз, кабак, печений рак, чайник, віник, деркач, мітла, макітра, прядиво*. Інтеркультурним символом у всіх мовах виявився *кошик*. В українській культурі невдахажених отримує, ловить або з'їдає й інші атрибути, що сигналізують йому самому та іншим про відмову – це *гарбуз (ханька), бринза, горобець, вареники, сіль, макогін, яшник, деркач, рогач, ківш*.

Зіставне вивчення лінгвокультурної інформації, базової у мотивації ШН, виявило інтеркультурне й інтракультурне, зокрема і лакунарне, як на ментальному рівні мотивації, так і на рівні вербальному.

Результати здійсненого аналізу дають підстави для таких **висновків**:

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження базується на таких положеннях: 1) мікросистема 'шлюб' – це складне таксономічне утворення, з ядерною і периферійною зонами, складниками якої є мікросистеми ШН; 2) лінгвокультурна інформація – це культурні мотиви, що вплинули на форму ШН і в ній закодовані; 3) лінгвокультурна мотивація – це психоментальна операція встановлення культурних впливів на вербалізацію позамовного змісту «шлюб» та «шлюбівання».

Запропонована методика аналізу є ефективною у виявленні подібностей та відмінностей реалізації ключових векторів мотивації ШН мікросистеми 'шлюб' в англійській, польській, чеській і українській мовах.

Мотиваційний аналіз гіперонімічних найменувань шлюбу віддзеркалює систему базових наївних уявлень про шлюб в архаїчних світоглядних системах, позначених домінуванням

маскулінного як *перетворення чужого на своє*. Ці мотиваційні домінанти визначають усю систему номінативних одиниць на позначення шлюбу та шлюбівання в досліджуваних мовах.

У системі *релятивних* ШН (види шлюбу; брати шлюб; досягти шлюбного віку; встановлювати близькі стосунки) як вербальних маніфестацій буттєвої норми внутрішня форма акумулює мотивуючі ознаки стать, вік, шлюбний вік, чоловічі та жіночі гендерні ролі, біологічне, фізіологічне та психоментальне. Ці ознаки є здебільшого інтеркультурними, адже зорієнтовані на загальноцивілізаційні константи шлюбу європейських народів, культури яких належать до маскулінних.

ШН *кваліфікативно-оцінного* типу містять виразний аксіологічний складник, маркують шлюб з огляду на його відповідність буттєвій нормі – такий, який має бути чи не такий, який має бути (не-шлюб; холостяцтво/стародівство; шукати пару; кохатися-розійтися; пропозиція шлюбу; згода/відмова під час сватання). Тут визначальними є глибоко закорінені у суспільній свідомості, а через неї – у традиційній народній культурі вербальні та невербальні (предметні, акціональні) аксіологічно марковані уявлення про систему соціальних та культурних стереотипів. Відтак мотиваційно актуалізованими у цих системах шлюбних номінацій є різномірні реляції та взаємодії Людини та Всесвіту: артефакти традиційної народної культури, культурні та обрядові символи тощо.

Зіставний аналіз векторів культурних мотивацій ВФ виявив, що в англійських системах ШН переважає культурно-цивілізаційний складник мотивації, у слов'янських – знаково-культурний. Нерівномірна густина вербалізованості більшості поняттєвих сфер шлюбу в англійській та слов'янських мовах може бути пов'язана із раціональністю менталітету англійців та емоційністю сприйняття 'шлюбних' конотацій – слов'ян. В англійській мові домінують образи, співвідносні з Людиною і соціумом, у слов'янських – образи, набуті внаслідок взаємодії Людини і Всесвіту, передусім уявлення про світ живої та неживої природи. Кількісна нерівнозначність маскулінних та фемінінних шлюбних номінантів зумовлюється аскриптивним складником цих категорій: асиметричну систему приписуваних суспільством чоловікові та жінці ознак виявлено на рівні усіх аналізованих підсистем ШН.

Перспективи подальших досліджень полягають у зіставному лінгвокультурологічному вивченні співвідношення змісту і форми гендерно маркованих номінативних одиниць у різноструктурних мовах.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Харлай О.В. Етнокультурні номінації на позначення дошлюбних стосунків в англійській, польській, чеській та українській мовах / О.В. Харлай // *Językowy obraz świata słowian a kultura. – Zeszyty naukowe. – Lublin-Równe, 2010. –S. 110–119.*

2. Харлай О.В. Зіставно-типологічний аналіз номінативних одиниць на позначення дівчини в зв'язку із семантичною опозицією цнотлива/не-цнотлива (на матеріалі англійської, польської та української мов) / О.В. Харлай // Проблеми славістики. – Луцьк, 2006. – Число 1–4. – С. 132–138.
3. Харлай О.В. Маскулінна домінанта мотиваційних ознак денотата «шлюб» (на матеріалі англійської, польської, чеської і української мов) / О.В. Харлай // Слов'янський вісник. Серія «Філологічні науки». – Рівне, 2009. – № 8. – С. 181–184.
4. Харлай О.В. Мовні засоби вираження поняття «цивільний шлюб» (на матеріалі англійської, польської та української мов) / О.В. Харлай // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Житомир, 2007. – № 35. – С. 225–227.
5. Харлай О.В. Образи тваринного світу концепту Шлюб: зіставно-типологічний аспект (на матеріалі англійської, польської і української мов) / О.В. Харлай // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2008. – Т. 2. – № 137. – С. 189–192.
6. Харлай О.В. Особливості експлікації нерівних шлюбних стосунків в англійській мові / О.В. Харлай // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – К. : КНЛУ, 2006. – Т. 9. – № 2 – С. 81–84.
7. Харлай О.В. Семантичні особливості лексичних одиниць на позначення концепту «подружня зрада» (на матеріалі англійської, польської і української мов) / О.В. Харлай // Слов'янський вісник. Серія «Філологічні науки». – Рівне, 2007. – № 7. – С. 323–326.
8. Харлай О.В. Специфіка лінгвалізації поняття «позашлюбна дитина» в англійській, польській та українській мовах: зіставно-типологічний аспект / О.В. Харлай // Наукові записки. Серія Філологічна. Вип. 7. – Остріг, 2007. – С. 196–206.
9. Харлай О.В. Співвідношення маскулінного й фемінінного в номінаційній мікросистемі 'ПАРУБКОВАТИ – БУТИ НА ВИДАННІ' (на матеріалі англійської, польської, чеської і української мов) / О.В. Харлай // Сучасні дослідження з іноземної філології. Зб. наук. праць. Вип. 8. – Ужгород, 2010. – С. 561–567.
10. Харлай О.В. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом (на матеріалі української, польської, англійської та російської мов) / О.В. Харлай // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Вип. 75 (4). – Кіровоград, 2008. – С. 338–342.

АНОТАЦІЯ

Харлай О.В. Ономазіологічна характеристика мікросистеми 'шлюб' у лінгвокультурологічному висвітленні (на матеріалі англійської, польської, чеської та української мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2010.

У дисертації пропонується комплексний зіставно-типологічний підхід до вивчення ономасіологічної структури мікросистеми 'шлюб' в англійській, польській, чеській і українській мовах шляхом поєднання ономасіологічної та етнолінгвістичної парадигм. Крізь призму зіставної лінгвокультурології здійснено структурно-семантичну та ономасіологічну реконструкцію мікросистеми 'шлюб' та виявлено принципи її семантико-концептуальної організації в англійській, польській, чеській та українській мовних картинах світу.

Виокремлено і порівняно ядерну і периферійну зони мікросистеми 'шлюб' та основні семантико-ідеографічні сфери в зіставлюваних мовах.

Ключові слова: мовна картина світу, мікросистема 'шлюб', мотиваційна домінанта, протомотиваційна сфера, маскулінний/ фемінінний номінант, кваліфікативний/релятивний номінант, культурно-цивілізаційна мотивація, знаково-культурна мотивація.

АННОТАЦІЯ

Харлай О.В. Ономасіологіческая характеристика мікросистеми 'брак' в лінгвокультурологічному освітленні (на матеріалі англійського, польського, чеського і українського мов). – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата філологічних наук по спеціальності 10.02.15 – общее мовознавство. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского», Одесса, 2010.

В дисертації пропонується інтегрований підхід к семантичному моделюванню мікросистеми 'брак' в англійському, польському, чеському і українському мовах в аспекті об'єдинених ономасіологічної і етнолінгвістичної парадигм сучасного мовознавства. В дослідженні використовується комплексна методологічна база ономасіології, лінгвокультурології, структурної семантики для більш деталізованого зображення концептуальної і мовної картини світу досліджуваних мов.

В основі моделювання мікросистеми 'брак' лежить семантична опозиція 'брак/не-брак', що дозволило виділити ядерну і периферійну частини мікросистеми, а також набір структурно-семиотических і семантичних опозицій соціального і просторового типу: 'мужской/женский', 'правый/левый', 'брат/дать'. Ядро включає ключеві номінанти, а також пов'язані гіпо-гіперонімічними зв'язками номінанти мікросистеми 'законный брак' і 'церковный брак'. К ядру тяготеють мікросистеми, які вербалізують норму (брак по любові, відкритий брак, брак по доброй волі, рівний брак) і анти-норму (брак по расчету, фіктивний брак, таємний брак, брак по принужденню, нерівний брак). К периферії відносяться мікросистеми

‘гражданский брак’ и ‘жить в гражданском браке’.

Микросистемы ‘добрачные отношения’ связаны отношениями постепенной каузации с общим номинативным значением ‘выбирать пару для брака’ и включают микросистемы номинантов, которые символизируют невозможность вступления в брак (‘холостяцтво/стародевичество’, ‘расставание’, ‘отказ в сватовстве’).

Наличие/отсутствие семантических признаков при сопоставлении конститuentов микросистемы ‘брак’ позволило установить актуализированные мотивационные доминанты в исследуемых языках, представить типологию донорских (протомотивационных) сфер, влияющих на выбор языковой формы, и, соответственно, подчеркнуть общность и специфику в вербальной манифестации брака и брачных отношений в сопоставляемых языках.

Моделирование языкового материала с позиций гендерологии показало неравномерность распределения маскулинных и фемининных номинантов в изучаемых языках, на основе чего было установлено соотношение релятивных (безобразных) и квалификативных (оценочных) номинантов в каждой из микрогрупп. Выделение культурно-цивилизационного и знаково-культурного типов мотивации брака позволило описать систему брачных номинаций согласно исходной лингвокультурной мотивации и направления концептуализации различных конститuentов, элементов и атрибутов брака, в том числе и небрачных обозначений (в рамках оппозиции **брак – не-брак**) в аспекте юридически-правовых и межличностных констант брака (отношений между людьми).

Сопоставительный анализ позволил определить общие и отличительные черты вербализации микросистемы ‘брак’ в языковых картинах мира рассматриваемых языков, что является определенным вкладом в теорию сопоставительно-типологических и крос-культурных межъязыковых исследований.

Ключевые слова: языковая картина мира, микросистема ‘брак’, мотивационная доминанта, протомотивационная сфера, маскулинный/фемининный номинант, квалификативный/релятивный номинант, культурно-цивилизационная мотивация, знаково-культурная мотивация.

SUMMARY

Kharlay O.V. Onomasiological Characteristics of Microsystem “Marriage” in Lingvoculturological Perspective (in the English, Polish, Czech and Ukrainian Languages). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology in speciality 10.02.15 – General Linguistics. – The state institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky», Odesa, 2010.

The dissertation presents a complex contrastive and onomasiological analysis of microsystem “marriage” in English, Polish, Czech and Ukrainian, carried out within nominative and idiographic

aspects. In the highlight of Contrastive Ethnolinguistic Studies, a structure-semantic and onomasiological reconstruction of microsystem “marriage” is performed, the principles of its semantic-conceptual organization in the English, Polish, Czech and Ukrainian language pictures of the world are revealed.

Nucleus and periphery zones of microsystem “marriage” in the contrasted languages are singled out and compared, the main ideographic conceptual domains are revealed.

Key words: language picture of the world, microsystem “marriage”, motivation dominant, protomotivating domain, masculine/feminine nominant, qualificative/relative nominant, cultural-civilized motivation, sign-cultural motivation.

Оригінал-макет виготовлений видавцем Букаєв Вадим Вікторович
вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.

Тел. 0949464393, 0487431393 email - bukaev@gmail.com

Видруковано з оригінал-макету

Підп. до друку 17.12.2010. Формат 60x90/16. Папір офсетний.

Гарн. «Times » Друк цифровий. Ум. друк .арк. 0,9

Наклад 100 пр.